

Janusz R. Budziński <https://orcid.org/0000-0001-9365-406X>

Uniwersytet Jana Kochanowskiego

Filia w Piotrkowie Trybunalskim

e-mail: janusz.budzinski@ujk.edu.pl

Sprawa sprzedaży Sachalinu przez Cesarstwo Rosyjskie USA w 1905 r.

The Case of the Sale of Sakhalin
by Russian Empire to the USA in 1905

Abstrakt

Artykuł porusza kwestię dyskusji nad sprawą sprzedaży Sachalinu przez Cesarstwo Rosyjskie USA, jaka miała miejsce w 1905 r. Punktem wyjścia była propozycja rosyjskiego agenta wojennego w Korei, który zaproponował, w obliczu możliwości zajęcia Sachalinu przez Japonię, powołania specjalnej spółki rosyjsko-amerykańskiej mającej posiadać koncesję na eksploatację bogactw naturalnych wyspy. Miało to zapobiec ewentualnym utratom zysków z tego tytułu przez Rosję, w wypadku zajęcia wyspy przez Japończyków. W niedługim czasie sprawa koncesji zmieniła się, pod wpływem sugestii ze strony przedsiębiorców amerykańskich, w kwestię sprzedaży Sachalinu USA.

Wnioski, jakie płyną z toku dyskusji, pozwalają stwierdzić, że Rosja była przez dłuższy czas skłonna odstąpić Sachalin USA, żeby nie zajęła go Japonia. Trudno jednoznacznie stwierdzić, czy rząd amerykański rzeczywiście byłby zainteresowany zakupem wyspy. A nawet jeśli odpowiedź jest twierdząca, to procedura uzyskania zgody od Senatu prawdopodobnie toczyłaby się na tyle długo, że od dawna znajdowałaby się ona w rękach japońskich. Bardziej prawdopodobne jest, że cała sprawa była inicjatywą pewnych kręgów przedsiębiorców amerykańskich, pragnących wykorzystać trudną sytuację Cesarstwa Rosyjskiego, by uzyskać jak najlepsze warunki dla prowadzenia swoich interesów, w tym na Sachalinie. Zdecydowanie można jednak stwierdzić, że cały projekt nie powiódł się. Nie udała się też próba zwiększenia koncesji na eksploatację bogactw naturalnych wyspy, o czym świadczy decyzja Mikołaja II o jej odrzuceniu.

Abstract

The article addresses the issue of the discussion on the sale of Sakhalin by the Russian Empire to the US in 1905. The starting point was the proposal of a Russian war agent in Korea, who suggested, in view of the possibility of Japan seizing Sakhalin, setting up a special Russian-American company to own a license to exploit the island's natural resources. This was to prevent a possible loss of profits on this account by Russia in the event of the island being captured by the Japanese. Soon the concession issue was modified, under the influence of suggestions from the American entrepreneurs, into the sale of Sakhalin to the USA.

The conclusions that can be drawn from the discussions suggest that Russia was willing to give up Sakhalin to the USA for a long time, so that Japan would not take it over. It is difficult to say whether the American government would really be interested in buying the island. Even so, the procedure for obtaining approval from the Senate would probably be long enough for it to be in Japanese hands for a long time. It is more likely that the issue was the initiative of certain circles of American entrepreneurs who wanted to take advantage of the difficult situation of the Russian Empire to obtain the best possible conditions for conducting their business, including in Sakhalin. However, it can definitely be said that the entire project was a failure. An attempt to increase the concession for the exploitation of the island's natural resources was also unsuccessful, as evidenced by the decision of Nicholas II to reject it.

Słowa kluczowe: Sachalin, wojna rosyjsko-japońska, USA, Daleki Wschód, Cesarstwo Rosyjskie, dyplomacja

Keywords: Sakhalin, Russo-Japanese War, USA, Far East, Russian Empire, diplomacy

W chwili wybuchu wojny rosyjsko-japońskiej, 8 lutego 1904 r., nikt nie spodziewał się, że to Japonia wyjdzie z niej zwycięsko, a Rosja poniesie klęskę militarną i przede wszystkim prestiżową. Wspomnieć tu można o zniszczeniu rosyjskiej I Eskadry Oceanu Spokojnego stacjonującej w bazie morskiej Port Artur, oblężeniu (od sierpnia 1904 r.) i zdobyciu przez Japończyków wspomnianego Port Artura (styczeń 1905 r.), przegranych przez armię rosyjską bitwach lądowych nad rzeką Yalu czy pod Mukdenem (by wymienić jedne

z ważniejszych)¹. Na przełomie marca i kwietnia 1905 r. w Rosji zaczęto zastanawiać się, kiedy nastąpi desant japoński na należącej do Cesarstwa Rosyjskiego wyspie Sachalin. Zatopienie pod Cuszimą, idącej z pomocą aż z Bałtyku, II Eskadry Oceanu Spokojnego (27-28 maja 1905 r.) oznaczające przejęcie przez flotę japońską całkowitej kontroli nad szlakami morskimi i zdobycie panowania na morzu, spowodowało że scenariusz ten stawał się coraz bardziej realny.

W wysokich kręgach administracji rosyjskiej na Dalekim Wschodzie, w Ministerstwie Spraw Zagranicznych czy w Ministerstwie Rolnictwa i Własności Państwowej zdawano sobie sprawę, że zajęcie Sachalinu przez Japonię spowoduje utratę korzyści finansowych związanych z istniejącymi wokół wyspy łowiskami i eksploatacją innych bogactw naturalnych. Obawiano się także, że Japończycy, przejmując kontrolę nad wyspą, dodatkowo ją ufortyfikują, dlatego też w celu jej odzyskania potrzebna będzie nowa wojna. Wówczas po stronie rosyjskiej narodził się projekt utworzenia amerykańsko-rosyjskiej spółki, która otrzymałaby od rządu rosyjskiego koncesję na eksploatację bogactw naturalnych wyspy. Następnie inicjatywa ta przerodziła się w pomysł sprzedaży Sachalinu Stanom Zjednoczonym Ameryki, przy czym była to myśl przedsiębiorców amerykańskich podchwyciona przez Rosjan. To miało zapobiec zajęciu wyspy przez Japonię i zabezpieczyć interesy rosyjskie na tym terenie.

Niniejszy artykuł ma na celu przybliżenie tego mało znanego faktu i prześledzenie przebiegu całego procesu związanego z tym problemem, w okresie od końca marca (początków kwietnia według kalendarza gregoriańskiego) do początków czerwca 1905 r. Podstawą źródłową są opublikowane dokumenty Ministerstwa Spraw Zagranicznych Imperium Rosyjskiego, zebrane w tomie *Россия и США. Дипломатические отношения 1900-1917*² oraz *Русско-японская война 1904-1905 гг. в документах внешнеполитического ведомства России*³.

Dyskusję nad sprawą Sachalinu rozpoczął 23 marca/5 kwietnia 1905 r. namiestnik Jego Cesarskiej Wysokości na Dalekim Wschodzie Eugeniusz Aleksiejew⁴.

¹ Szerzej zob.np.: О. Айрапетов, *Внешняя политика Российской империи (1801-1914)*, Москва 2006, s. 477-512.

² *Россия и США. Дипломатические отношения 1900-1917*, ред. Г.Н. Севостьянов, Дж. Хэзлем, Москва 1999 (dalej: *Россия и США*).

³ *Русско-японская война 1904-1905 гг. в документах внешнеполитического ведомства России. Факты и комментарии*, ред. В.В. Глушков, К.Е. Черевко, Москва 2006.

⁴ Eugeniusz Aleksiejew (1843-1918) rosyjski admirał, od 1899 r. główny naczelnik i dowódca wojsk Obwodu Kwantuńskiego i sił morskich na Oceanie Spokojnym, od 1903 r. namiestnik carski na Dalekim Wschodzie.

W piśmie skierowanym do ministra spraw zagranicznych Włodzimierza Lamsdorffa⁵ poruszył kwestię rosyjsko-amerykańskiej koncesji na Sachalinie⁶. Powoływał się przy tym na telegram z 20 marca/2 kwietnia 1905 r., jaki przesłał mu czasowo pełniący obowiązki nadamurskiego generał-gubernatora generał porucznik Michał Andriejew⁷. Jak pisał Aleksiejew, generał-gubernator *przedstawił mi projekt możliwego zabezpieczenia dla Rosji dochodów z sachalińskich łowisk w wypadku zajęcia wyspy przez Japończyków. Proponowany sposób zawiera się w tym, żeby obecnie niezwłocznie zaproponować długoletnią koncesję na eksploatację sachalińskich bogactw naturalnych wspólnie jednemu poddanemu amerykańskiemu i jednemu poddanemu rosyjskiemu, z których ten ostatni byłby agentem rosyjskiego rządu, przy czym kapitał na działalność trafilby do koncesjonariuszy amerykańskich, a dochód dzielony byłby równo między nich*⁸. Namiestnik podkreślił, że według niego projekt ten zasługuje na uwagę i dlatego, z powodu ważności poruszonej kwestii, postanowił przekazać go wiadomości Lamsdorffa.

Jeśli chodzi o załączony do pisma projekt, to generał-gubernator Andriejew wskazywał w skierowanym do Aleksiejewa telegramie 20 marca/2 kwietnia 1905 r.⁹, że sam pomysł udzielenia koncesji na eksploatację bogactw naturalnych Sachalinu dla spółki amerykańsko-rosyjskiej narodził się w głowie rosyjskiego wojennego agenta w Korei pułkownika Aleksandra Nieczwołodowa¹⁰. Przemyslenia Nieczwołodowa trafiły następnie do generała kawalerii Rościsława Chreszczatyckiego¹¹, który zalecił Andriejewowi zaraportować o nich namiestnikowi Aleksiejewowi.

⁵ Włodzimierz Lamsdorff (1844-1907) od 1897 r. pełnił funkcję wiceministra spraw zagranicznych. W latach 1900–1906 był ministrem spraw zagranicznych; zob.: Д. ШИЛОВ, *Государственные деятели Российской империи 1802-1917. Библиографический справочник*, Санкт-Петербург 2002, s. 402-403.

⁶ *Письмо наместника Е.И.В. на востоке Е.И. Алексева В.Н. Ламздорфу о русско-американской концессии на о. Сахалин*, [w:] *Россия и США*, s. 79.

⁷ Michał Andriejew (1848-?), rosyjski oficer, od czerwca 1904 r. do czerwca 1906 r. zastępca dowódcy Nadamurskiego Okręgu Wojennego.

⁸ *Письмо наместника Е.И.В. на востоке...*, s. 79.

⁹ *Телеграмма в.и.о. Приамурского генерал-губернатора М.С. Андреева Е.И. Алексеву*, [w:] *Россия и США*, s. 80.

¹⁰ Aleksander Nieczwołodow (1864-1938), rosyjski oficer, od listopada 1903 r. agent wojenny w Korei, uczestnik wojny rosyjsko-japońskiej.

¹¹ Rościsław Chreszczatycki (1841-?), w okresie od listopada 1904 r. do czerwca 1906 r. dowódca Nadamurskiego Okręgu Wojennego.

Andriejew, biorąc pod uwagę prawdopodobny desant Japończyków na Sachalinie i bardzo ograniczoną liczbę wojsk rosyjskich na wyspie, wskazywał w piśmie skierowanym do Aleksiejewa, że do czasu zawarcia pokoju Japończycy będą władać znaczną częścią wyspy i opanują jej dwa główne centra: Posterunki Aleksandrowski i Korsakowski¹². W następstwie tego przy zawarciu pokoju będą naciskać na pozostawienie Sachalinu Japonii, powołując się chociażby na to, że zasoby mineralne i łowiska Sachalinu stanowią dla nich wielką wartość. W związku z tym Andriejew zauważał, że są podstawy sądzić, iż natychmiast po desancie Japończycy postarają się zawrzeć z *kapitalistami amerykańskimi umowę o oddaniu tym ostatnim w dzierżawę wyspy celowo za wielką kwotę po to, by mieć podstawę do wykazania tych wielkich strat, jakie poniosą, oddając Rosji już zajętej wyspę*¹³. Następnie przytaczał sugestie Nieczwołodowa, który w celu podkreślenia tak w oczach Japończyków, jak i innych państw, znaczenia dla Japonii Sachalinu z ekonomicznego punktu widzenia, proponował *natychmiast przedstawić długoterminową koncesję na eksploatację wszystkich łowisk, bogactw mineralnych, leśnych i futrzarskich wyspy, pozostawiając oczywiście w mocy wcześniej wydane koncesje, wspólnie dla jednego amerykańskiego i jednego rosyjskiego poddanych, z tym żeby: 1) akt ten był całkowicie ukończony pod względem prawnym i zawarty do czasu desantu Japończyków na Sachalinie, po to żeby nie można go było podważać na konferencji pokojowej; 2) żeby jednocześnie z tym oficjalnym aktem koncesjonariusze wydali tajne uzupełniające zobowiązanie, że rząd rosyjski ma prawo w każdej chwili odebrać wspomnianą koncesję; 3) drugi koncesjonariusz, poddany rosyjski, występując oficjalnie razem z poddanym amerykańskim jako osoba prywatna, byłby w rzeczywistości tajnym agentem rządu rosyjskiego, żeby w wypadku, jeśli Sachalin na mocy układu pokojowego przejdzie do Japonii, to rząd rosyjski mógłby otrzymywać rocznie połowę wszystkich dochodów z eksploatacji koncesji, bądź kapitalizować połowę. Zgodnie z posiadanymi danymi koncesja ta z terminem na pięćdziesiąt lat może być wyceniona obecnie na giełdzie amerykańskiej na nie mniej niż sto milionów rubli*¹⁴.

Przedstawiając wspomniany projekt, Andriejew informował także, że: *1) zgodnie z zawartym między nimi porozumieniem koncesjonariusz amerykański dostarcza wszystkie potrzebne do eksploatacji kapitały, a wszystkie dochody dzielone są między nich dwóch po równo, bardziej szczegółowe podstawy tej koncesji są już wypracowane i mogą być przesłane telegraficznie; 2) że poddany amerykański, który prosi*

¹² Телеграмма в.и.о. Приамурского генерал-губернатора..., s. 80.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

o otrzymanie koncesji na wskazanych wyżej warunkach, to znany Wam [tj. Aleksiejewowi] osobiście obywatel Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej Dawid Dawidowicz Clarkson¹⁵, mający reputację człowieka honorowego, bardzo solidnego pod względem finansowym i sprzyjającego interesom rosyjskim, już posiadający w kraju rozległe i doskonale działające przedsiębiorstwa górnicze, jakimi są kopalnie węgla dorzecza Amuru, srebra i rud żelaza dorzecza Olgi. Pan Clarkson twar- do liczy na wsparcie rządu amerykańskiego, jeśli Japonia będzie kwestionować jego prawa do tej koncesji¹⁶.

Z kolei jako koncesjonariusza rosyjskiego Andriejew proponował powo- łać pomysłodawcę projektu pułkownika Nieczwołodowa, gorącego rosyjskiego patriotę, który wykazał się dalekowzrocznością i zrozumieniem kwestii ekono- micznych; doskonała znajomość języka angielskiego ułatwi mu niezbędne kontak- ty¹⁷. Wracając z kolei do Clarksona wskazywał, że z powodu tego, iż Clarkson, występując we wspomnianej koncesji jako otwarty zwolennik Rosji oraz działając na szkodę interesów Japonii i jej sojuszniczki Anglii, niewątpliwie utraci po za- warciu pokoju korzyści w sprawach finansowych, jakie prowadził do wojny tak z Japonią, jak i z Anglikami w Szanghaju i południowych Chinach, prosi zatem, jeśli Sachalin pozostanie przy Rosji i koncesja zostanie odebrana przez rząd, mieć po pierwsze prawo pierwszeństwa przed innymi na uzyskanie zwykłych arend i koncesji na Sachalinie, podporządkowując się tym wszystkim ograniczeniom i modyfikacjom, jakie uzna za stosowne wskazać rząd innym petentom, i po drugie, w pozostałych swoich przedsięwzięciach handlowych w regionie Nadmorskim być zrównanym w prawach z poddanymi rosyjskimi; 4) z powodu tego, że według posiadanych danych, desantu Japończyków na południowym Sachalinie należy oczekiwać w najbliższej przyszłości, a dokładnie w pierwszych dniach kwietnia nowego stylu, uznałbym za niezbędne pilnie zakończyć tę sprawę, jeśli będzie ona uznana za korzystną; 5) mając na uwadze konieczność zachowania ścisłej tajemnicy w tej sprawie, jest ona znana tylko generałowi kawalerii Chreszczatyckiemu, mnie, Clarksonowi, pułkownikowi Nieczwołodowowi i urzędnikowi Beze z kancelarii generała-gubernatora¹⁸.

¹⁵ Prawdopodobnie chodzi o Davida M. Clarksona Jr., który urodził się 15 stycznia 1861 r. w Newburgh w hrabstwie Orange w stanie Nowy Jork jako syn Davida M. Clarksona i Pauline Rives (Henderson). Zmarł w Harbinie 16 grudnia 1913 r. W nekrologu ojca z 1899 r. został opisany jako „zamożny biznesmen we Władywostoku na Syberii”. Informacja pochodzi z <https://www.wikitree.com/wiki/Clarkson-1108>. Zarówno imię ojca, jak i informacja z nekrologu ojca oraz miejsce śmierci wskazywałyby na niego.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem, s. 81.

Na zakończenie Andriejew poprosił namiestnika Aleksiejewa o informację dotyczącą sprawy, by mógł przedstawić raport generałowi Chreszczatykiemu oraz, by w przypadku pozytywnej decyzji, podjąć natychmiastowe kroki w celu przedstawienia ogólnych podstaw koncesji.

Lamsdorff zapoznał się z pismami Aleksiejewa oraz Andriejewa. To ostatnie przesłał 24 marca/6 kwietnia do ministra rolnictwa i własności państwowej Aleksieja S. Jermołowa¹⁹. Ten zapoznawszy się z propozycją nadamurskiego generał-gubernatora odnośnie zabezpieczenia Rosji dochodów z łowisk sachalińskich w wypadku zajęcia wyspy przez Japończyków, stwierdził, że nie widzi przeszkód dla urzeczywistnienia przesłanych przez Andriejewa propozycji²⁰. Uczynił to w piśmie do ministra spraw zagranicznych 25 marca/7 kwietnia 1905 r.

Jednocześnie Jermołow zasugerował, by w celu uniknięcia mogących pojawić się nieporozumień, możliwie dokładnie sformułować niektóre punkty przygotowywanej umowy, tj. określić terminy i wysokość opłat za udzieloną koncesję. Odniósł się też do zaproponowanego w projekcie o koncesji zapewnienia Clarksonowi, w przypadku, jeśli koncesja będzie odebrana przez rząd, prawa pierwszeństwa na pozyskanie arend i koncesji na Sachalinie. Tu zwrócił uwagę, że należałoby dokładnie określić, w czym właściwie to prawo miałyby się wyrażać. Jak stwierdził, *w tej kwestii wydaje się najbardziej prawidłowym ująć w porozumieniu, że p. Clarkson otrzymuje prawo pierwszeństwa na arendy i koncesje na Sachalinie przy zapewnieniu jednakowych warunków dla innych petentów*²¹.

Tym samym można uznać, że kwestia koncesji na eksploatację bogactw naturalnych Sachalinu toczyła się szybko. Dodatkowo w tym czasie pojawiły się doniesienia prasowe dotyczące możliwości opanowania Sachalinu przez Japończyków, o czym Lamsdorff informował 29 marca/11 kwietnia w raporcie o rosyjskiej polityce zagranicznej Mikołaja II. W raporcie tym minister spraw zagranicznych uważał, że wiadomość o możliwości desantu japońskiego na Sachalinie pobudziła niektórych przedsiębiorców amerykańskich do oznajmienia przedstawicielowi

¹⁹ Aleksiej Jermołow – rosyjski działacz państwowy, od 28 marca 1893 r. do 6 maja 1905 r. minister rolnictwa i własności państwowej; zob.: Д. Шилов, *Государственные деятели...*, s. 267-269.

²⁰ *Письмо министра земледелия и государственных имуществ А.С. Ермолова В.Н. Ламздорфу о проекте русско-американской концессии на о. Сахалин*, [w:] *Россия и США...*, s. 81.

²¹ *Ibidem*, s. 82.

Dumy Miejskiej Sankt Petersburga, Iwanowi Lichaczewowi²² o gotowości zakupu wyspy przez USA²³. Mikołaj II po zapoznaniu się z propozycją polecił, aby wysłać zapytanie w tej kwestii do rosyjskiego ambasadora w Waszyngtonie Artura Cassiniego²⁴. Minister spraw zagranicznych wypełnił polecenie władcy, wysyłając 30 marca/12 kwietnia 1905 r. odpowiedni telegram, w którym poprosił o sprawdzenie, na ile zamiary Amerykanów odnośnie Sachalinu zasługują na uwagę²⁵.

Lamsdorff zwracał też Cassiniemu uwagę, że zgodnie z informacjami, otrzymanymi przez niektórych przedsiębiorców amerykańskich, prowadzących z Rosją poważne interesy handlowe, w Stanach Zjednoczonych pojawiła się jakoby propozycja uprzedzenia zamysłów Japonii odnośnie Sachalinu poprzez przejęcie tej wyspy.

Minister spraw zagranicznych zauważał również, że *w przekonaniu przedsiębiorców amerykańskich, którzy między innymi oznajmili swój plan reprezentantowi tutejszej Dumy Lichaczewowi, rząd waszyngtoński jest obecnie gotów kupić Sachalin za dwieście milionów rubli. Tym sposobem rząd rosyjski uzyskałby, nie uciekając się do pożyczek, znaczną kwotę pieniędzy, zabezpieczyłby granicę od strony Sachalinu przed atakiem Japończyków i oddaliłby w przypadku dalszych niepowodzeń, konieczność oddania Japończykom terytorium na podstawie układu pokojowego*²⁶.

Cassini odpowiedział 3/16 kwietnia, pisząc, że w USA istotnie krążą słuchy, iż spółki amerykańskie starają się otrzymać od Rosji lub, w wypadku zmiany sytuacji, od Japonii koncesje na Sachalinie. Jak zauważał: *Sądząc po tajnych informacjach, nastąpi zmiana polityki Ameryki w Korei, gdzie spółki amerykańskie odstąpią swoje koncesje Japonii... Najwyraźniej pogłoski o Sachalinie mają związek ze wskazaną zmianą polityki handlowej Ameryki, ale nie może być mowy*

²² Iwan Lichaczew – rosyjski inżynier i działacz społeczny, w 1905 r. speaker Dumy Miejskiej w Sankt Petersburgu.

²³ Zob. *Из всеподданнейшего доклада графа В. И. Ламсдорфа о предложении американских предпринимателей купить у России остров Сахалин*, [w:] *Русско-японская война 1904-1905 гг. в документах внешнеполитического ведомства России. Факты и комментарии*, red. В.В. Глушцов, К.Е. Черевко, Москва 2006, s. 281.

²⁴ Artur Cassini – od 1898 r. do 1905 r. ambasador rosyjski w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej.

²⁵ *Телеграмма В.Н. Ламсдорфа А.П. Кассини о продаже о. Сахалин Соединенным Штатам*, [w:] *Россия и США*, s. 82.

²⁶ Ibidem.

o zakupie wyspy od Rosji przez Amerykę, ponieważ napotkałoby to zdecydowany sprzeciw Senatu i w następstwie byłoby nie do przeprowadzenia²⁷.

Cassini swoje informacje rozwinął w doniesieniu z 6/19 kwietnia, pisząc, iż nie można oczywiście zaprzeczyć, że przejęcie wyspy przyniosłoby dla nas w obecnym czasie istotne korzyści pod każdym względem. Niestety nie można liczyć na urzeczywistnienie wymyślonego przez pewnych przedsiębiorców amerykańskich planu, nawet jeśli rząd federalny rzeczywiście miałby na uwadze możliwość nabycia od Rosji Sachalinu. Ani prezydent Roosevelt²⁸, ani p. Hay²⁹ nigdy mi o tym nie wspominali, a ja nie mogę sądzić, żeby jawnie sympatyzując z polityką japońską, zdecydowali się na krok, który idzie na przekór zamiarom i nadziejom ich nowych przyjaciół.

Oczywiście należy wziąć pod uwagę, że w żywionych w stosunku do Japonii uczuciach zaszła w ostatnim czasie istotna zmiana, a ambitne plany rządu mikado wywołują teraz w Ameryce obawy o poważnym charakterze. Ale jakie by nie były osobiste poglądy prezydenta i jego ministra na potrzebę nabytków terytorialnych na Dalekim Wschodzie, faktyczne decyzja w tej kwestii znajduje się w rękach Senatu, a ta instytucja energicznie sprzeciwiłaby się podobnemu projektowi, ponieważ według niej już same tylko Filipiny przysporzyły Stanom Zjednoczonym niemało różnych trosk i stanowią stałe źródło wewnętrznych utrudnień politycznych i poważnych strat finansowych, dotąd jeszcze nie zapłaconych³⁰. Tym samym ambasador wskazywał na niemożność zakupienia wyspy przez USA.

Zwrócił jednak uwagę, że w zupełnie innym świetle przedstawiają się koncesje na eksploatację naturalnych bogactw Sachalinu, jakie pewne amerykańskie towarzystwa handlowe chciałyby otrzymać od Rosji lub następnie od Japonii, jeżeli wyspa ta miałaby przejść w jej władanie. Zauważał, że o możliwości takich koncesji tutaj od pewnego czasu wciąż mówi się i te słuchy prawdopodobnie nabiorą bardziej wiążącej formy, jak tylko działania wojenne wkroczą w decydującą fazę. Wiem z zasługującego na zaufanie źródła, że Stany Zjednoczone zgodziłyby się pozostawić japońskiemu handlowi i przemysłowi pełną swobodę działań w Korei, oddawszy za pieniądze nabyte przez nią w tym kraju koncesje. To tłumaczyłoby w pewnym

²⁷ Из телеграммы в МИД России графа А.П. Кассини о возможных изменениях в торговой политике Америки, [w:] Русско-японская война 1904-1905 гг. в документах..., s. 283-284.

²⁸ Teodor Roosevelt prezydent USA w latach 1901-1909.

²⁹ John Milton Hay (1838-1905) w latach 1898-1905 sekretarz stanu USA.

³⁰ Донесение А. П. Кассини В. Н. Ламсдорфу о сахалинских проектах американских предпринимателей, [w:] Россия и США, s. 83.

stopniu dążenie pewnych amerykańskich towarzystw do przeniesienia swojej działalności na Sachalin, którego bogactwa naturalne są im dobrze znane³¹. Tym samym ambasador rosyjski w Waszyngtonie potwierdził dążenie firm amerykańskich prowadzących interesy na Dalekim Wschodzie do uzyskania koncesji na prowadzenie działalności na Sachalinie.

Na zakończenie podkreślił, że jak już niejednokrotnie zwracał uwagę, gabinet waszyngtoński zawsze pozytywnie odnosi się do życzenia Japończyków umocnienia się na Półwyspie Koreańskim i zajęcia tam uprzywilejowanej pozycji, nie dopuszczając jednak do całkowitego wchłonięcia tego państwa przez Japonię. Wspomniał także o zmianie przedstawiciela Stanów Zjednoczonych w Seulu. Dotychczasowy konsul Horacy Allen, *energicznie broniący interesów amerykańskich przeciwko dążeniom Japonii, niespodziewanie został odwołany i zastąpiony przez Edwina Morgana, byłego konsula in patribus w Dalnym i uważanego nie bez podstaw za oddanego przyjaciela Japonii*³².

Biorąc pod uwagę informacje zawarte w pismach Cassiniego, można stwierdzić, że rosyjski minister spraw zagranicznych otrzymał jasną odpowiedź, iż rząd amerykański nie zamierza podjąć kroków w celu zakupu Sachalinu. A nawet gdyby zamierzał, to nie uzyska zgody amerykańskiego Senatu. Z pism wynikało też jednoznacznie, że to głównie przedsiębiorcy amerykańscy podejmują próby uzyskania odpowiednich koncesji na prowadzenie działalności na Sachalinie. W tej kwestii nieważne dla zainteresowanych było, czy udzieli ich rząd rosyjski, czy japoński.

Mimo tych informacji minister spraw zagranicznych skierował jeszcze 19 maja/1 czerwca 1905 r. zapytanie do namiestnika Aleksiejewa, czy sprzedaż Sachalinu byłaby korzystna dla Rosji pod względem ekonomicznym, militarnym i politycznym.

Aleksiejew odpowiedział Lamsdorffowi 20 maja/2 czerwca 1905 r.³³ *Zauważał, że projekt sprzedaży wyspy Sachalin kapitalistom amerykańskim za 85-90 milionów rubli powoduje, według mnie, niżej przedstawione poważne niedogodności w sprawach ekonomicznych, politycznych i strategicznych.*

Z punktu widzenia ekonomicznego, w wypadku przejścia wyspy w ręce amerykańskie nie ulega wątpliwości, że ogromne bogactwa naturalne otrzymają silny impuls do rozwoju i że dochody z nich, będące kapitalizowane, znacząco przewyż-

³¹ Ibidem, s. 84.

³² Ibidem.

³³ *Письмо Е.И. Алексеева В.Н. Ламсдорфу о нецелесообразности продажи о. Сахалин США, [w:] Россия и США, s. 84.*

szą wyżej wspomnianą kwotę 85-90 milionów rubli, dlatego też, niezależnie od innych rozważań, sama cena proponowana przez Amerykanów jest znikoma. Dodatkowo Aleksiejew zauważał, że w rękach amerykańskich Sachalin przekształci się w potężną faktorię, za pośrednictwem której opanują oni ekonomicznie całą część północno-wschodnią wyspy. Wskazał także, że Rosja nie jest w stanie żadnymi środkami celnymi przeszkodzić takiej ekspansji.

Z punktu widzenia politycznego, pisał dalej Aleksiejew, *dotychczas mieliśmy na Dalekim Wschodzie w charakterze najbliższych sąsiadów państwa azjatyckie. W wypadku przejścia Sachalinu na własność Amerykanów, natychmiast zyskamy w postaci rządu Stanów Zjednoczonych, który nie zapomni wziąć pod swoją opiekę wspomnianych kapitalistów, potężnego sąsiada i potencjalnego wroga, który będzie miał prawo mieszania się i politycznego oddziaływania na wszystkie sprawy Dalekiego Wschodu.*

W końcu, pod względem strategicznym jest wątpliwe, czy dobrze jest udostępniać silnemu wojenno-morskiemu państwu bazę, która umożliwi mu panowanie na wschodnich brzegach Azji, ostatecznie zamykając dla całej Syberii i Kraju Nadamurskiego wyjście na ocean³⁴.

Aleksiejew stwierdzał także, że Rosji łatwiej będzie, biorąc pod uwagę przebieg wojny, pogodzić się z koniecznością przejścia Sachalinu w ręce Japonii, tym bardziej że w przyszłości można byłoby spróbować go odzyskać militarnie. Podkreślił również, że zgoda na odstąpienie wyspy Stanom Zjednoczonym byłaby o wiele bardziej niekorzystna, ponieważ Rosja nie mogłaby walczyć z tym mocarstwem.

Wnioski Aleksiejew sformułował następująco: *jestem zmuszony uznać sprzedaż wyspy kapitalistom amerykańskim za całkowicie niekorzystną i niepożądaną, i preferowałbym w razie konieczności, jej przejście we władanie Japonii, zwłaszcza jeśli by udało się nam w trakcie negocjacji z nią nadać takiemu władaniu charakter tymczasowy i obwarować go odpowiednimi klauzulami³⁵.*

Można uznać, że pismo Aleksiejewa kończyło dyskusję nad kwestią sprzedaży Sachalinu USA. Tym bardziej, że w tym czasie rozpoczęło się sondowanie na temat możliwości zawarcia rozejmu, w której to sprawie dużą rolę odgrywali Amerykanie. Innym czynnikiem, który zaważył na porzuceniu tej idei, było odrzucenie przez Mikołaja II projektu Andriejewa o długoterminowej koncesji na eksploatację bogactw naturalnych Sachalinu na podstawie opinii wyrażonych

³⁴ Ibidem, s. 85.

³⁵ Ibidem.

przez ministra finansów Włodzimierza Kokowcowa³⁶, ministra sprawiedliwości Sergiusza Manuchina³⁷ i państwowego kontrolera Pawła Łobko³⁸. Można też uznać, że ostatnim czynnikiem, który wpłynął na porzucenie sprawy, było lądowanie desantu japońskiego na Sachalinie na początku lipca 1905 r. Dnia 18/31 lipca 1905 r. stacjonujące na wyspie wojska rosyjskie poddały się Japończykom³⁹.

Trudno w tym miejscu jednoznacznie stwierdzić, czy rząd amerykański rzeczywiście byłby zainteresowany zakupem Sachalinu. Nawet jeśli by tak było, to procedura uzyskania zgody od Senatu prawdopodobnie toczyłaby się na tyle długo, że wyspa od dawna znajdowałaby się w rękach japońskich. Bardziej prawdopodobne jest, że cała sprawa była inicjatywą pewnych kręgów przedsiębiorców amerykańskich, pragnących wykorzystać trudną sytuację Cesarstwa Rosyjskiego, by uzyskać jak najlepsze warunki dla prowadzenia swoich interesów także na Sachalinie. Zdecydowanie można jednak stwierdzić, że cały projekt nie powiódł się. Nie udała się też próba zwiększenia koncesji na eksploatację bogactw naturalnych wyspy, o czym świadczy decyzja Mikołaja II o jej odrzuceniu.

Sprawa Sachalinu powróciła jeszcze na konferencji pokojowej w amerykańskim Portsmouth. W instrukcjach dla będącego rosyjskim przedstawicielem w negocjacjach Sergiusza Wittego⁴⁰ Mikołaj II wskazywał na to, aby w najgorszym wypadku zgodzić się na oddanie tylko południowej części wyspy. Wycho-

³⁶ Włodzimierz Kokowcow (1853-1943) – rosyjski działacz polityczny, od marca 1904 r. do października 1905 r. minister finansów. Od września 1911 r. do stycznia 1914 r. przewodniczący Rady Ministrów; zob.: Д. Шилов, *Государственные деятели...*, s. 338-342.

³⁷ Sergiusz Manuchin (1856-1922) – rosyjski działacz polityczny, od stycznia 1901 r. do kwietnia 1905 r. wiceminister, a od kwietnia do grudnia 1905 r. minister sprawiedliwości; zob.: Д. Шилов, *Государственные деятели...*, s. 444-445.

³⁸ Paweł Łobko (1838-1905) – rosyjski wojskowy, generał porucznik; od stycznia 1900 r. do października 1905 r. kontroler państwowy; zob.: Д. Шилов, *Государственные деятели...*, s. 424-426. Informacje o odrzuceniu projektu przez Mikołaja II za: *Россия и США, раздел I. Россия и США на Дальнем Востоке*, przypis 53, s.107.

³⁹ Zob. В. Шаццлло, Л. Шаццлло, *Русско-японская война 1904-1905 гг. Факты. Документы*, Москва 2004, s. 372-373. О. Айрапетов, *Внешняя политика...*, s. 512.

⁴⁰ Sergiusz Witte (1849-1915) – rosyjski działacz polityczny, od lutego do sierpnia 1892 r. minister komunikacji; w latach 1892-1903 minister finansów; w 1905 r. stał na czele delegacji rosyjskiej wysłanej na rozmowy pokojowe w Portsmouth; od października 1905 r. do kwietnia 1906 r. przewodniczący zreformowanej Rady Ministrów; zob.: Д. Шилов, *Государственные деятели...*, s. 135-138.

dziło to naprzeciw intencjom Japończyków, których delegacja otrzymała polecenie, aby w wypadku takiej propozycji Rosjan, zrezygnować z żądania oddania całości wyspy⁴¹.

Bibliografia

Айрапетов О., *Внешняя политика Российской империи (1801-1914)*, Москва 2006.

Донесение А. П. Кассини В. Н. Ламсдорфу о сахалинских проектах американских предпринимателей, [w:] *Россия и США. Дипломатические отношения 1900-1917*, ред. Г. Н. Севостьянов, Дж. Хэзлем, Москва 1999.

Из всеподданнейшего доклада графа В. И. Ламсдорфа о предложении американских предпринимателей купить у России остров Сахалин, [w:] *Русско-японская война 1904-1905 гг. в документах внешнеполитического ведомства России. Факты и комментарии*, ред. В.В. Глушков, К.Е. Черевко, Москва 2006.

Из телеграммы в Вашингтон С.Ю. Витте о повелении императора Николая II свершить переговоры, [w:] *Русско-японская война 1904-1905 гг. в документах внешнеполитического ведомства России. Факты и комментарии*, ред. В.В. Глушков, К.Е. Черевко, Москва 2006.

Из телеграммы в МИД России графа А.П. Кассини о возможных изменениях в торговой политике Америки, [w:] *Русско-японская война 1904-1905 гг. в документах внешнеполитического ведомства России. Факты и комментарии*, ред. В.В. Глушков, К.Е. Черевко, Москва 2006.

Мульбатули П., *Внешняя политика Императора Николая (1894-1917)*, Москва 2013.

Письмо Е.И. Алексева В.Н. Ламсдорфу о нецелесообразности продажи о. Сахалин США, [w:] *Россия и США. Дипломатические отношения 1900-1917*, ред. Г.Н. Севостьянов, Дж. Хэзлем, Москва 1999.

⁴¹ Zob. В. Шаццлло, Л. Шаццлло, *Русско-японская война...*, s. 392; *Из телеграммы в Вашингтон С.Ю. Витте о повелении императора Николая II свершить переговоры*, [w:] *Русско-японская война в документах...*, s. 331; И. Рыбачёнок, *Закат великой державы. Внешняя политика России на рубеже XIX-XX вв.: цели, задачи и методы*, Москва 2012, s. 563; П. Мульбатули, *Внешняя политика Императора Николая (1894-1917)*, Москва 2013, s.332-333.

Письмо министра земледелия и государственных имуществ А.С. Ермолова В.Н. Ламздорфу о проекте русско-американской концессии на о. Сахалин,

[w:] *Россия и США. Дипломатические отношения 1900-1917*, ред. Г.Н. Севостьянов, Дж. Хэзлем, Москва 1999.

Письмо наместника Е.И.В. на востоке Е.И. Алексева В.Н. Ламздорфу о русско-американской концессии на о. Сахалин, [w:] *Россия и США. Дипломатические отношения 1900-1917*, ред. Г.Н. Севостьянов, Дж. Хэзлем, Москва 1999.

Россия и США. Дипломатические отношения 1900-1917, ред. Г.Н. Севостьянов, Дж. Хэзлем, Москва 1999.

Русско-японская война 1904-1905 гг. в документах внешнеполитического ведомства России. Факты и комментарии, ред. В.В. Глущков, К.Е. Черевко, Москва 2006.

Рыбачёнок И., *Закат великой державы. Внешняя политика России на рубеже XIX-XX вв.: цели, задачи и методы*, Москва 2012.

Телеграмма в.и.о. Приамурского генерал-губернатора М.С. Андреева Е.И. Алексеву, [w:] *Россия и США. Дипломатические отношения 1900-1917*, ред. Г.Н. Севостьянов, Дж. Хэзлем, Москва 1999.

Телеграмма В.Н. Ламздорфа А.П. Кассини о продаже о. Сахалин Соединенным Штатам, [w:] *Россия и США. Дипломатические отношения 1900-1917*, ред. Г.Н. Севостьянов, Дж. Хэзлем, Москва 1999.

Шаццлло В., Шаццлло Л., *Русско-японская война 1904-1905 гг. Факты. Документы*, Москва 2004.

Шилов Д., *Государственные деятели Российской империи 1802–1917. Библиографический справочник*, Санкт-Петербург 2002.